

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΔΥΣΚΟΛΙΑ του να εξηγήσει κανείς γιατί τα παιδιά των μεσαίων τάξεων αναλαμβάνουν επαγγέλματα τη μεσαίας τάξης αφορά στο γιατί τους αφήνουν οι άλλοι. Η δυσκολία του να εξηγήσει κανείς γιατί τα παιδιά των εργατικών τάξεων αναλαμβάνουν επαγγέλματα της εργατικής τάξης είναι γιατί το επιτρέπουν στον εαυτό τους.

Είναι πολύ εύκολο να πει κανείς πως απλώς δεν έχουν επιλογή. Ο τρόπος με τον οποίο η χειρωνακτική εργασία εφαρμόζεται στην παραγωγή στις διαφορετικές κοινωνίες μπορεί να φτάνει από τον εξαναγκασμό υπό την απειλή πυροβόλων όπλων, σφαιρών και βαρέων οχημάτων, ως τη μαζική ιδεολογική πεποίθηση της εθελούσιας συμμετοχής στη στρατιά των εργαζόμενων της βιομηχανίας. Η δική μας φιλελεύθερη δημοκρατική κοινωνία βρίσκεται κάπου στη μέση. Δεν υπάρχει εμφανής φυσικός εξαναγκασμός, αλλά κάποιος βαθμός αυτοκατεύθυνσης. Αυτό συμβαίνει παρά τις κατώτερες αμοιβές, τον ανεπιθύμητο τρόπο με τον οποίο ορίζεται κοινωνικά και την ολοένα αυξανόμενη απουσία εγγενούς νοήματος της χειρωνακτικής εργασίας. Με λίγα λόγια, συμβαίνει παρά την τοποθέτησή της στον πάτο της ταξικής κοινωνίας. [1] Ο πρωταρχικός σκοπός αυτού του βιβλίου είναι να ρίξει φως σε αυτή την απρόσμενη διαδικασία.

Πολύ συχνά φανταζόμαστε πως οι επαγγελματικές και εκπαιδευτικές ικανότητες μπορούν να απεικονιστούν γραμμικά, όντας ευθέως ανάλογες των δυνατοτήτων των ατόμων. Στη φθίνουσα γραμμή που σχηματίζεται, τα άτομα της εργατικής τάξης αντιστοιχούν στο κατώτατο σημείο αφού αναλαμβάνουν τις χειρότερες δουλειές, σκε-

πτόμενοι κατά κάποιον τρόπο: «αποδέχομαι ότι είμαι τόσο χαζός και επομένως είναι σωστό και δίκαιο να περάσω το υπόλοιπο της ζωής μου βιδώνοντας παξιμάδια σε ρόδες σε κάποιο εργοστάσιο παραγωγής αυτοκινήτων». Είναι φανερό πως αυτή η φθίνουσα γραμμή καταλήγει στο μηδέν, ή κοντά στο μηδέν στο σημείο τομής των αξόνων. Τα πραγματικά άτομα στην κατώτατη κλίμακα ίσα που αξιολογούνται για το ότι είναι έμβια, ενώ δε λαμβάνεται καν υπόψη πως πρόκειται για ανθρώπινα υποκείμενα. Ωστόσο, καθώς αυτά τα άτομα κάθε άλλο παρά συνιστούν ζωντανούς-νεκρούς, αφού απεναντίας οδηγούν σε κρίση το υπάρχον σύστημα, μάλλον το μοντέλο αυτό χρήζει αναθεώρησης. Η οικονομία της αγοράς εργασίας σε μια καπιταλιστική κοινωνία δεν επεκτείνεται κατ' ανάγκη και σε μια οικονομία της αγοράς που να ικανοποιεί τους εργαζόμενους.

Αυτό που θέλω να επισημάνω είναι πως τα «αποτυχημένα» παιδιά των εργατικών τάξεων δεν ακολουθούν απλώς αυτή την καμπύλη της επαγγελματικής αποτυχίας, η οποία ξεκινά εκεί όπου σταματούν τα λιγότερο επιτυχημένα παιδιά των μεσαίων ή τα πιο επιτυχημένα παιδιά των εργατικών τάξεων. Αντί να αποδεχόμαστε πως στην επαγγελματική/ταξική δομή οι ικανότητες των ατόμων αντιστοιχούν σε μια συνεχή φθίνουσα γραμμή, θα πρέπει να φανταστούμε μια σειρά ριζικών τομών που αναπαρίστανται μέσα στην αλληλεπίδραση πολιτισμικών προτύπων. Θα δούμε με ποιον τρόπο το πολιτισμικό πρότυπο της «αποτυχίας» των εργατικών τάξεων διαφέρει σημαντικά και παρουσιάζει ασυνέχειες σε σχέση με άλλα πρότυπα. Ωστόσο, μέσα σε ένα καθορισμένο πλαίσιο το πρότυπο αυτό διαθέτει δικές του μορφές δράσης, ορισμούς και τρόπους πρόσληψης των άλλων κοινωνικών ομάδων, που συμβατικά θεωρούνται πιο επιτυχημένες. Επίσης, αυτή η ταξική κουλτούρα δεν αποτελεί ένα ουδέτερο πρότυπο, μια νοητική κατηγορία, ένα σύνολο μεταβλητών που επιβάλλονται στο σχολείο έξωθεν. Περιλαμβάνει εμπειρίες, σχέσεις και συσχετισμούς μεταξύ συστηματικών μορφών σχέσεων, που καθορίζουν όχι μόνο συγκεκριμένες «επιλογές» και «αποφάσεις» σε δεδομένες χρονικές στιγμές, αλλά επίσης διαρθρώνουν, πραγματικά και εμπειρικά, το πώς προκύπτουν και ορίζονται εξ αρχής αυτές οι «επιλογές».

Ένας συναφής, δευτερεύων στόχος αυτού του βιβλίου είναι να εξετάσει σημαντικές και κεντρικές όψεις της κουλτούρας της ερ-

γατικής τάξης μέσα από την ενδελεχή μελέτη μιας από τις πιο αποκαλυπτικές της εκδηλώσεις. Το αρχικό μου ενδιαφέρον ήταν πράγματι η κουλτούρα της εργατικής τάξης γενικά και αυτό με οδήγησε να μελετήσω απογοητευμένους νέους άνδρες από μη ακαδημαϊκό περιβάλλον. Επίσης εξέτασα την ένταξή τους στην εργασία ως κρίσιμη και προνομιακή στιγμή στη συνεχή αναδιαμόρφωση των πολιτισμικών όψεων της εργατικής τάξης, σε συνάρτηση με την πιο θεμελιώδη δομή της κοινωνίας — τις εργασιακές σχέσεις.

Και οι δύο προβληματισμοί αφορούν τη σημαντικότερη έννοια της εργατικής δύναμης και πώς αυτή προετοιμάζεται από την κοινωνία μας, ώστε να χρησιμοποιηθεί στη χειρωνακτική εργασία. Εργατική δύναμη είναι η ανθρώπινη ικανότητα να παρεμβαίνει στη φύση μέσα από τη χρήση εργαλείων, με σκοπό την παραγωγή αγαθών για την ικανοποίηση αναγκών και την αναπαραγωγή της ζωής. Η εργασία δεν αποτελεί καθολική, δι-ιστορική και αμετάβλητη ανθρώπινη δραστηριότητα. Παίρνει διαφορετικές μορφές και νοήματα σε διαφορετικές κοινωνίες. Οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες η εργατική δύναμη γίνεται αντιληπτή υποκειμενικά και χρησιμοποιείται αντικειμενικά, και οι συσχετισμοί μεταξύ τους είναι θεμελιώδους σημασίας τόσο για τον τύπο κοινωνίας που παράγεται, όσο και για το σχηματισμό και την ιδιαίτερη φύση των κοινωνικών της τάξεων. Αυτές οι διαδικασίες συντελούν στη συγκρότηση συγκεκριμένων υποκειμενικών ταυτοτήτων, αλλά και διακριτών ταξικών μορφωμάτων σε κοινωνικό και συμβολικό καθώς και σε οικονομικό και δομικό επίπεδο.

Η ταξική ταυτότητα δεν αναπαράγεται πραγματικά, μέχρι να μεταβιβαστεί με κατάλληλο τρόπο μέσα από τα άτομα και την ομάδα· μέχρι δηλαδή να ανασυσταθεί στο συμφραζόμενο αυτού που εμφανίζεται ως προσωπική και συλλογική βούληση. Η στιγμή κατά την οποία οι άνθρωποι δε δανείζονται απλώς, αλλά βιώνουν την ταξική τους μοίρα έρχεται όταν αυτό που τους έχει δοθεί ανασχηματίζεται, ενδυναμώνεται και επενδύεται σε νέους σκοπούς. Η εργατική δύναμη αποτελεί κύριο μοχλό σε όλα αυτά, καθώς αποτελεί το βασικό τρόπο ενεργητικής συσχέτισης με τον κόσμο· συνιστά τον κατεξοχήν τρόπο σύνδεσης του εσώτερου εαυτού με την εξωτερική πραγματικότητα. Πρόκειται ουσιαστικά για τη διαλεκτική σχέση του εαυτού με τον εαυτό, διαμέσου του πραγματικού

κόσμου. Από τη στιγμή που έχει εξασφαλιστεί η διαίωνιση αυτής της σχέσης, όλα τα άλλα συνιστούν κοινό τόπο.

Υποστηρίζω ότι το κατεξοχήν περιβάλλον στο οποίο παράγεται μια συγκεκριμένη υποκειμενική αντίληψη της χειρωνακτικής εργατικής δύναμης, καθώς και η αντικειμενική απόφαση αυτή να επενδυθεί στη χειρωνακτική εργασία, παράγεται στο πλαίσιο της σχολικής υποκοουλτούρας της εργατικής τάξης. Εδώ είναι που τα ζητήματα της εργατικής τάξης μεταβιβάζονται στα άτομα και στις ομάδες μέσα σε ένα καθορισμένο οικείο συμφραζόμενο, και όπου τα παιδιά της εργατικής τάξης αναπτύσσουν δημιουργικά, μετασχηματίζουν και τελικά αναπαράγουν μέσα απ' την πρακτική τους όψεις μιας ευρύτερης κουλτούρας κατά τέτοιο τρόπο, ώστε τελικά να οδηγούνται σε συγκεκριμένου τύπου εργασίες. Στο Πρώτο Μέρος αυτού του βιβλίου παρουσιάζεται μια εθνογραφία της σχολικής υποκοουλτούρας των λευκών αγοριών της εργατικής τάξης. Προς χάρη της ευκρίνειας και της ακρίβειας, και σε καμία περίπτωση υπονοώντας ότι υπολείπονται σημασίας, άλλες εθνικές και έμφυλες ταυτότητες δεν εξετάζονται.

Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε εδώ ότι μέχρι τώρα αυτή η κουλτούρα έχει αντιμετωπιστεί συμβατικά και έχει προβληθεί ιδιαίτερα από τα Μ.Μ.Ε. κατά τρόπο που αποσκοπεί να προκαλέσει αισθηση, ως βία και απειθαρχία στη σχολική τάξη. [2] Η αύξηση του ορίου ηλικίας αποχώρησης από το σχολείο¹ στην Αγγλία το Σεπτέμβριο του 1972 φαίνεται ότι έδωσε έμφαση και εξέθεσε περαιτέρω τις πιο επιθετικές όψεις αυτής της κουλτούρας. [3] Και τα δύο βασικά συνδικάτα των εκπαιδευτικών² συνέταξαν ειδικές εκθέσεις [4]

1. Πρόκειται για την αύξηση των χρόνων υποχρεωτικής εκπαίδευσης στην Αγγλία και την Ουαλία. Την 1η Σεπτεμβρίου 1972 η ηλικία υποχρεωτικής παραμονής στο σχολείο αυξήθηκε από τα 15 στα 16 έτη. Πρακτικά αυτό σημαίνει ότι τα παιδιά πρέπει να παραμείνουν στο σχολείο μέχρι την τελευταία Παρασκευή του Ιουνίου της χρονιάς που γίνονται 16 χρονών, πράγμα που συμβαίνει συνήθως στο ενδέκατο έτος της φοίτησής τους στο σχολείο. Η προετοιμασία για τη μεταρρύθμιση αυτή διήρκεσε 8 χρόνια, έχοντας ξεκινήσει το 1964.

2. Πρόκειται για το Εθνικό Συνδικάτο Εκπαιδευτικών (National Union of Teachers) και τον Εθνικό Σύλλογο Σχολικών Διευθυντών (National Association of School Masters) που αποσχίστηκε από το NUT το 1922. Η NAS στήριζε τα συμφέροντα των ανδρών εκπαιδευτικών και μάλιστα διατεινόταν ότι τα αγό-

και θεσμοθέτησαν κανονισμούς για την υποστήριξη των συνδικάτων διαμέσου του αποκλεισμού των «ταραχοποιών» από την τάξη. Πάνω από τις μισές τοπικές αρχές στην Αγγλία και την Ουαλία διαμόρφωσαν ειδικές τάξεις στα σχολεία, καθώς και αρκετά διακριτά («ησυχαστήρια») στην περίπτωση του Εσωτερικού Λονδίνου (Inner London)³ γι' αυτά τα παιδιά. Ο υπουργός Παιδείας διέταξε να πραγματοποιηθεί συνολική έρευνα σε εθνικό επίπεδο στον τομέα αυτό. [5] Η διακοπή του μαθήματος και οι κοπάνες στα σχολεία βρίσκονται πολύ ψηλά στην ημερήσια διάταξη της «μεγάλης συζήτησης» που ο κος Κάλαγκαν, ο νυν Πρωθυπουργός, εισηγήθηκε για την Παιδεία. [6]

Δεδομένου ότι υποστηρίζω πως είναι η ίδια τους η κουλτούρα που προετοιμάζει κάποια αγόρια της εργατικής τάξης να διαθέσουν την εργατική τους δύναμη στη χειρωνακτική εργασία, μπορούμε να πούμε πως υπάρχει ένα στοιχείο αυτο-καταδίκης στην ανάληψη υποτελών ρόλων στο δυτικό καπιταλισμό. Ωστόσο, αυτή η καταδίκη βιώνεται παραδόξως ως πραγματική διαδικασία μάθησης, επιβίωσης, οικειοποίησης, καθώς και ως μορφή αντίστασης. Επιπλέον, στο Δεύτερο Μέρος, όπου αναλύω την εθνογραφία που παρουσιάζεται στο Πρώτο Μέρος, υποστηρίζω ότι υπάρχει μια αντικειμενική βάση γι' αυτά τα υποκειμενικά συναισθήματα και τις πολιτισμικές διαδικασίες. Αυτά επιτρέπουν μια μερική κατανόηση των πραγματικά καθοριστικών συνθηκών ύπαρξης της εργατικής τάξης, οι οποίες είναι σαφώς ανώτερες των επίσημων εκείνων εκδοχών της πραγματικότητάς τους, που προσφέρονται από το σχολείο και ποικίλους κρατικούς φορείς. Μονάχα στη βάση μιας τέτοιας πραγματικής πολιτισμικής συνάρθρωσης με τις συνθήκες ύπαρξης τους, οι ομάδες των αγοριών της εργατικής τάξης συμμετέχουν στην ίδια τους την κα-

ρια από την ηλικία των 7 και πάνω θα πρέπει να διδάσκονται αποκλειστικά από άνδρες δασκάλους. Το 1976, ως αποτέλεσμα του διατάγματος ενάντια στις έμφυλες διακρίσεις του 1975 (Sex Discrimination Act 1975), ενσωματώθηκε στη NAS το Συνδικάτο Γυναικών Εκπαιδευτικών (Union of Women Teachers).

3. Το Εσωτερικό Λονδίνο (Inner London) περιλαμβάνει τις περιοχές του Κάμντεν, Γκρίνουιτς, Χάκνεϊ, Χάμερσμιθ και Φούλαμ, Τζλιγκτον, Κένζιγκτον και Τσέλσι, Λάμπεθ, Λέβιςχαμ, Σάουθπαρκ, Τάουερ Χάμλετς, Γουάντσοουορθ, Γουέστμινστερ. Το Εσωτερικό Λονδίνο δεν είναι ταυτόσημο με το Κεντρικό Λονδίνο και αποτελεί επισήμως την πλουσιότερη περιοχή της Ευρώπης.

ταδίκη. Η τραγωδία και η αντίφαση είναι πως αυτές οι μορφές «συνειδητοποίησης» είναι περιορισμένες, διαστρεβλωμένες και πολλές φορές στρέφονται ακούσια ενάντια στον εαυτό τους, μέσα από σύνθετες διεργασίες που εκτείνονται από τις γενικότερες ιδεολογικές διεργασίες και τις διεργασίες στο εσωτερικό του σχολείου και των φορέων καθοδήγησης, μέχρι την ευρέως διαδεδομένη επιρροή μιας μορφής πατριαρχικής ανδρικής κυριαρχίας και σεξισμού στο εσωτερικό της κουλτούρας της εργατικής τάξης καθεαυτήν.

Τέλος, στο Δεύτερο αυτό Μέρος υποστηρίζω ότι οι διαδικασίες εθελούσιας εισόδου στην εργασιακή διαδικασία αποτελούν μια όψη της διαίωνισης της κουλτούρας της εργατικής τάξης γενικά, καθώς και ένα σημαντικό παράδειγμα του πώς η κουλτούρα αυτή συνδέεται μέσα από σύνθετους τρόπους με τους κανονιστικούς θεσμούς του κράτους. Οι θεσμοί αυτοί κατέχουν μια σημαντική λειτουργία στη συνολική αναπαραγωγή της κοινωνικής ολότητας, ιδίως σε σχέση με την αναπαραγωγή των κοινωνικών συνθηκών ενός συγκεκριμένου τρόπου παραγωγής.

Αυτή είναι η ραχοκοκκαλιά του συγκεκριμένου βιβλίου. Επιδιώκοντας τους στόχους που περιέγραψα, το βιβλίο συνεισφέρει και σε μια σειρά άλλων πεδίων. Μελετά το εκπαιδευτικό παράδειγμα στην καρδιά της διδακτικής σχέσης στα σχολεία μας, ασκεί κριτική στον επαγγελματικό προσανατολισμό και προτείνει κάποιες εξηγήσεις για την κατ' εξακολούθηση αποτυχία της δημόσιας εκπαίδευσης να βελτιώσει ριζικά τις ευκαιρίες στη ζωή των παιδιών της εργατικής τάξης. [7] Στο Δεύτερο Μέρος υπάρχει επίσης μια παρέμβαση στη συζήτηση για τα έμφυλα στερεότυπα, σε συνάρτηση με την πατριαρχία και τον καπιταλισμό, και κάποιες σημειώσεις για τη διατύπωση ενός θεωρητικού επιχειρήματος για την αντίστοιχη θέση και μορφή που παίρνει η σχέση κουλτούρας και ιδεολογίας.

Οι ποιοτικές μέθοδοι και η συμμετοχική παρατήρηση που εφαρμόζονται στην έρευνα, όπως και η εθνογραφική μορφή της παρουσίας της, υπαγορεύτηκαν από τη φύση του ενδιαφέροντός μου για «το πολιτισμικό». Αυτές οι τεχνικές είναι κατάλληλες για να αποτυπώσουν αυτό το επίπεδο, έχοντας μια ευαισθησία απέναντι σε νοήματα και αξίες και την ικανότητα να αναπαραστήσουν και να ερμηνεύσουν συμβολικές εκφράσεις, πρακτικές και μορφές πολιτισμικής παραγωγής. Συγκεκριμένα, η εθνογραφική καταγραφή, μη

γνωρίζοντας πάντοτε πώς, επιτρέπει σε κάποιον βαθμό η δραστηριότητα, η δημιουργικότητα και η ανθρώπινη παρέμβαση στο αντικείμενο της μελέτης να αναδυθεί μέσα στην ανάλυση και την εμπειρία του αναγνώστη. Αυτό είναι ζωτικό για τους σκοπούς μου, όπου βλέπω το πολιτισμικό, όχι απλώς ως ένα σύνολο μεταβιβασμένων δομών που έχουν εσωτερικευτεί (όπως στους συνήθεις ορισμούς της κοινωνικοποίησης) ούτε και ως παθητική συνέπεια της κυρίαρχης ιδεολογίας που επιβάλλεται άνωθεν (όπως σε ορισμένα είδη μαρξισμού), αλλά, τουλάχιστον μερικώς, ως προϊόν συλλογικής ανθρώπινης δράσης.

Η μελέτη περίπτωσης του Χάμερταουν

Για την έρευνα που παρουσιάζεται σε αυτό το βιβλίο πραγματοποιήθηκε μια βασική μελέτη περίπτωσης και πέντε συγκριτικές μελέτες. Η βασική μελέτη αφορούσε δώδεκα αγόρια οικογενειών της εργατικής τάξης χωρίς ακαδημαϊκή προέλευση, που έρχονταν από μια πόλη που θα ονομάσουμε Χάμερταουν και πήγαιναν σε ένα σχολείο που θα ονομάσουμε Σχολείο Αρρένων του Χάμερταουν. Τα αγόρια αυτά επιλέχθηκαν με βάση τους δεσμούς φιλίας μεταξύ τους και τη συμμετοχή τους σε κάποια αντιθετική κουλτούρα στο πλαίσιο ενός σχολείου της εργατικής τάξης. Το σχολείο χτίστηκε στο Μεσοπόλεμο και βρισκόταν στην καρδιά μιας πυκνοκατοικημένης περιοχής με εργατικές κατοικίες. Τα σπίτια ήταν συνηθισμένα, συχνά ομοιόμορφα και στοιχειωδώς καλοδιατηρημένα. Συνδέονταν μεταξύ τους μέσα από ένα λαβύρινθο από δρόμους, αψιδωτές σειρές σπιτιών, σοκάκια και αδιέξοδα, και εξυπηρετούνταν από αρκετές μεγάλες παμπ, συγκεντρωμένα καταστήματα και μικρά σούπερ-μάρκετ.

Κατά την περίοδο εκπόνησης της έρευνας το υπό εξέταση σχολείο ήταν ένα σύγχρονο σχολείο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, χωρίς κριτήρια εισαγωγής,⁴ αποκλειστικά για αγόρια, το οποίο συ-

4. Τα αγγλικά σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης χωρίζονται σε 8 κατηγορίες (με κάποια αλληλοεπικάλυψη), στα οποία εισάγονται οι μαθητές ανάλογα με την απόδοσή τους στις εισαγωγικές εξετάσεις:

1. Σχολεία με αυξημένα κριτήρια επιλογής («super-selective»), όπου φοιτούν σχεδόν αποκλειστικά μαθητές από το ανώτατο 10%.

στεγαζόταν με ένα αντίστοιχο σχολείο θηλέων. Μετά το πέρας της έρευνας, αναδιαμορφώθηκε σε μικτό σχολείο για μαθητές ίδιου φύλου, ως συνέπεια της γενικότερης αναδιοργάνωσης της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης στην περιοχή. Εξαιτίας της αναμενόμενης αυτής αλλαγής, και υπό την πίεση των γεγονότων και την προετοιμασία της αύξησης του ορίου ηλικίας υποχρεωτικής φοίτησης, επεκτάθηκαν οι κτιριακές εγκαταστάσεις του σχολείου και εισήχθησαν ή έγιναν πειραματισμοί με κάποιες νέες παιδαγωγικές τεχνικές κατά την περίοδο πραγματοποίησης της έρευνας. Ο διαχωρισμός των μαθητών ανάλογα με το επίπεδο αντικαταστάθηκε από μικτές ομάδες, εγκαινιάστηκε «κέντρο διαχείρισης πόρων», έγιναν πειραματισμοί στην ομαδική διδασκαλία και στη διαμόρφωση του προγράμματος σπουδών και αναπτύχθηκε μια ολόκληρη γκάμα νέων μαθημάτων («επιλογής») για την πρώτη χρονιά εφαρμογής του νέου ορίου ηλικίας παραμονής στην υποχρεωτική εκπαίδευση. Ήρθα σε επαφή με την ομάδα στην αρχή της δεύτερης περιόδου⁵ της προτελευταίας τους

2. Σχολεία με κριτήρια επιλογής («selective»), όπου φοιτούν σχεδόν αποκλειστικά μαθητές από το ανώτατο 25%.
3. Ενισχυμένα μικτά σχολεία («comprehensive plus»), τα οποία δέχονται μαθητές κάθε ικανότητας, που όμως συγκεντρώνονται στο ανώτερο 50%.
4. Μικτά σχολεία («comprehensive»), όπου η κατανομή ως προς την απόδοση είναι αντίστοιχη του πληθυσμού.
5. Μικτά σχολεία μειωμένης απόδοσης («comprehensive minus»), τα οποία δέχονται μαθητές κάθε ικανότητας, αλλά έχουν μόνο λίγους μαθητές από το ανώτερο 25%.
6. Σύγχρονα σχολεία της δευτεροβάθμιας («secondary modern»), τα οποία δεν έχουν σχεδόν καθόλου μαθητές από το ανώτερο 25% και ως προς τους υπόλοιπους υπάρχει ομαλή κατανομή.
7. Σύγχρονα σχολεία της δευτεροβάθμιας μειωμένης απόδοσης («secondary modern minus»), στα οποία δε φοιτούν καθόλου μαθητές από το ανώτερο 25% και ένα 10-15% των μαθητών προέρχεται από το επόμενο 25%.
8. Κατώτατα σύγχρονα σχολεία της δευτεροβάθμιας («sub-secondary modern»), στα οποία φοιτούν ως επί το πλείστον μαθητές από την κατώτατη κλίμακα απόδοσης.

Στις αρχές της δεκαετίας του '70 τα σύγχρονα σχολεία της δευτεροβάθμιας αντικαταστάθηκαν από τα μικτά σχολεία.

5. Η σχολική χρονιά στην Αγγλία χωρίζεται σε 6 περιόδους, αντί για τα 3 τρίμηνα στην ελληνική δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Η δεύτερη περίοδος στην οποία αναφέρεται ο συγγραφέας ξεκινά κατά κανόνα την 1η Νοεμβρίου.

χρονιάς στο σχολείο και παρακολούθησα την πορεία τους μέχρι τη συμπλήρωση έξι εβδομάδων στην επαγγελματική τους ζωή (η τελευταία χρονιά τους στο σχολείο ήταν η πρώτη χρονιά επιβολής του νέου ορίου ηλικίας παραμονής στην υποχρεωτική εκπαίδευση). Ο σχολικός πληθυσμός ήταν περίπου 600 μαθητές, στους οποίους περιλαμβάνονταν κάποιες αξιόλογες αριθμητικά δυτικο-ινδικές και ασιατικές μειονότητες. Κατά βάση το σχολείο αυτό επιλέχθηκε διότι βρισκόταν στην καρδιά της περιοχής και αντλούσε τους μαθητές του αποκλειστικά από μια χαρακτηριστική συνοικία εργατικών κατοικιών της εποχής του Μεσοπολέμου στο κέντρο το Χάμερταουν. Επρόκειτο για σχολείο αποκλειστικά της εργατικής τάξης, που όμως είχε τη φήμη «καλού» σχολείου. Αυτό σήμαινε μάλλον ότι χαρακτηριζόταν από ένα «λογικό επίπεδο» αποδεκτών συμπεριφορών και αμφίεσης, που επιβάλλονταν από ένα ικανό διοικητικό προσωπικό που ενδιαφερόταν για το σχολείο. Ήθελα να είμαι όσο γίνεται πιο σίγουρος ότι το δείγμα που επιλέχθηκε ήταν χαρακτηριστικό της εργατικής τάξης μιας βιομηχανικής περιοχής και ότι οι εκπαιδευτικές παροχές που παρέχονταν ήταν τόσο καλές, αν όχι λίγο καλύτερες, από οπουδήποτε αλλού στη Βρετανία, κάτω από αντίστοιχες συνθήκες. Ένα επιπλέον πλεονέκτημα του συγκεκριμένου σχολείου ήταν ότι διέθετε ένα καινούργιο και καλά εξοπλισμένο χώρο συγκέντρωσης νέων, που είχε σημαντική απήχηση στους μαθητές και έδινε τη δυνατότητα μιας πολύ ανοιχτής και άτυπης αρχικής ένταξης στο σχολείο.

Οι συγκριτικές μελέτες περίπτωσης πραγματοποιήθηκαν κατά την ίδια περίοδο. Αυτές μελετούσαν: μια ομάδα κομφορμιστών (αγοριών συμβιβασμένων με τις κυρίαρχες επιταγές) που φοιτούσαν στην ίδια τάξη με τη βασική ομάδα στο Σχολείο Αρρένων του Χάμερταουν· μια ομάδα κομφορμιστών της εργατικής τάξης από ένα μικτό σύγχρονο σχολείο της δευτεροβάθμιας, στην ίδια γειτονιά και με φήμη κάπως πιο «βίαιου» σχολείου· μια ομάδα μη-κομφορμιστών από το Κλασικό Γυμνάσιο Αρρένων του Χάμερταουν⁶ μια αντίστοιχη

6. Το κλασικό γυμνάσιο («grammar school») δίνει έμφαση στις κλασικές σπουδές (Λατινικά, Αρχαία, φιλολογικά, ξένες γλώσσες, αλλά και φυσικές επιστήμες, μαθηματικά, ιστορία και γεωγραφία). Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση των αρχών της δεκαετίας του '70 κάποια κλασικά γυμνάσια απέκτη-

ομάδα από το μικτό σχολείο κοντά στο κέντρο του αστικού συγκροτήματος στο οποίο ανήκε το Χάμερταουν και μια ομάδα αγοριών μικτής κοινωνικής προέλευσης από ένα κλασικό γυμνάσιο υψηλού στάτους, στην πιο ακριβή περιοχή του ίδιου αστικού συγκροτήματος. Όσο στάθηκε εφικτό, όλες οι ομάδες ανήκαν στην ίδια σχολική χρονιά, αποτελούσαν παρέες και επιλέχθηκαν με κριτήριο την πιθανότητα να εγκαταλείψουν το σχολείο στην ηλικία των δεκαέξι, που αποτελεί το ελάχιστο όριο αποχώρησης από αυτό. Στην περίπτωση του γυμνασίου υψηλού στάτους η προϋπόθεση αυτή καθόρισε πλήρως την επιλογή της ομάδας και οδήγησε στη μικτή ταξική της προέλευση, καθώς ήταν τα μόνα αγόρια που σκόπευαν να αποχωρήσουν στα δεκαέξι από το σχολείο κατά τον τέταρτο χρόνο της φοίτησής τους (όταν τους συνάντησα για πρώτη φορά), και πράγματι τελικά μόνο δύο από αυτούς αποχώρησαν σε αυτή την ηλικία. Οι ομάδες αυτές επιλέχθηκαν για να δώσουν μια συγκριτική διάσταση στην έρευνα μαζί με τις παραμέτρους της κοινωνικής τάξης, της επίδοσης, του σχολικού καθεστώτος και της επιλογής του σχολείου.

Η κύρια ομάδα μελετήθηκε εντατικά μέσω της συμμετοχικής παρατήρησης στην τάξη, γύρω από το σχολείο και κατά τη διάρκεια εξωσχολικών δραστηριοτήτων, καθώς και μέσα από συστηματικές ηχογραφημένες ομαδικές συζητήσεις, άτυπες συνεντεύξεις και ημερολόγια. Παρακολούθησα το σύνολο των μαθημάτων και δραστηριοτήτων επιλογής της ομάδας σε διαφορετικές χρονικές περιόδους (όχι ως διδάσκων, αλλά ως μέλος της τάξης), καθώς και ολόκληρο τον κύκλο μαθημάτων επαγγελματικού προσανατολισμού που διδασκόταν από έναν αφοσιωμένο και έμπειρο καθηγητή, ο οποίος είχε πρόσφατα επιστρέψει από απόσπαση στη διδασκαλία του μαθήματος καριέρας και συμβουλευτικής, που έχαιρε μεγάλης εκτίμησης. Επίσης ηχογράφησα εκτενείς συζητήσεις με όλους τους γονείς της κύριας ομάδας, όλους τους διευθυντές του σχολείου και τους βασικούς διδάσκοντες που έρχονταν σε επαφή με την ομάδα, καθώς και όλους τους συμβούλους επαγγελματικού προσανατολισμού που επισκέπτονταν το σχολείο.

σαν δίδακτρα, ενώ τα περισσότερα μετατράπηκαν σε μικτά σχολεία («comprehensive schools»).

Ακολούθησα και τα δώδεκα αγόρια της βασικής ομάδας, καθώς και τρία επιλεγμένα αγόρια από τις ομάδες ελέγχου στην εργασία τους. Δεκαπέντε σύντομες περιόδοι συμμετοχικής παρατήρησης αφιερώθηκαν στο να εργαστώ δίπλα στον εκάστοτε νεαρό στην ίδια δουλειά, οι οποίες ολοκληρώθηκαν με ηχογραφημένες συνεντεύξεις με τον ίδιο, καθώς και επιλεγμένες συνεντεύξεις με προϊσταμένους, διευθυντές και υπεύθυνους επιχειρήσεων.

Την πρώτη φορά που καταγράφεται στο κτηματολόγιο,⁷ το Χάμερταουν αναφέρεται ως ένας μικροσκοπικός οικισμός. Βρίσκεται στο κέντρο της Αγγλίας και αποτελεί τμήμα ενός πολύ μεγαλύτερου αστικού συγκροτήματος. Όπως πολλές άλλες μικρές πόλεις στην περιοχή, την εποχή της Βιομηχανικής Επανάστασης αυξήθηκε ραγδαία ο πληθυσμός και απέκτησε ιδιαίτερη κοινωνική σημασία. Η δημιουργία καναλιών και ενός εργοστασίου κατασκευής μεταλλικών εκμαγείων από την Μπούλτον και Βατ,⁸ που προμήθευε άλλους κατασκευαστές στα μέσα του 18ου αιώνα, μεταμόρφωσαν την περιοχή. Υπήρξε μεταξύ των πρώτων βιομηχανικών πόλεων και ο πληθυσμός του ήταν από τους πρώτους του βιομηχανικού προλεταριάτου. Μέχρι το 1800 είχε ήδη εκτεταμένα μεταλλουργεία και εργοστάσια κατασκευής μεταλλικών εκμαγείων, καθώς και εργοστάσια παρασκευής σαπουνιού, ατσαλιού και γυαλιού. Πιο πρόσφατα μετατράπηκε σε σημαντικό κέντρο όσον αφορά την τεχνολογία στα ρουλεμάν και την κατασκευή ελασμάτων, εξαρτημάτων για ποδήλατα, γυαλιού, βιδών, παξιμαδιών και μπουλονιών. Είναι πράγματι η κατεξοχήν πόλη για παξιμάδια και μπουλόνια στα Μίντλαντς,⁹ που στην εποχή της υπήρξε ένα από τα λίκνα της Βιομηχανικής Επανάστασης.

Σήμερα αποτελεί μέρος ενός μεγάλου βιομηχανικού αστικού συγκροτήματος στα Μίντλαντς. Ο κόσμος εξακολουθεί να πιστεύει ότι

7. Η πρώτη προσπάθεια να δημιουργηθεί το κτηματολόγιο της Αγγλίας (γνωστό ως Doomsday Book) πραγματοποιήθηκε το 1086 για λογαριασμό του Γουλιέλμου Α' του Κατακτητή.

8. Η εταιρεία Μπούλτον και Βατ (Boulton and Watt) ιδρύθηκε το 1775 για την εκμετάλλευση της πατέντας της ατμομηχανής του Βατ.

9. Τα Μίντλαντς (Midlands) δεν αντιστοιχούν σε κάποια ορισμένη διοικητική επικράτεια, αλλά αποτελούν μια ευρύτερη περιοχή στην κεντρική Αγγλία, η οποία έπαιξε εξέχοντα ρόλο κατά τη βιομηχανική επανάσταση το 18ο και 19ο αιώνα. Η μεγαλύτερη πόλη στα Μίντλαντς είναι το Μπέρμιγχαμ.

είναι μια πόλη βίαιη και βρόμικη, παρόλο που το επίπεδο των κοινωνικών υπηρεσιών και οι στεγαστικές παροχές είναι καλύτερες από ό,τι στις περισσότερες άλλες πόλεις της περιοχής. Τα ερειπωμένα σπίτια και οι βικτοριανές υποβαθμισμένες συνοικίες έχουν κατεδαφιστεί στο μεγαλύτερο μέρος τους και έχουν αντικατασταθεί από σύγχρονες εργατικές κατοικίες και πολυκατοικίες. Παρόλ' αυτά, όταν αγόρια από το Χάμερταουν συναντούν κορίτσια της περιοχής τους, προτιμούν να δηλώνουν πως προέρχονται από τη μεγάλη γειτονική πόλη, που, για καλή τους τύχη, έχει τον ίδιο ταχυδρομικό κώδικα.

Ο πληθυσμός της πόλης έφτασε στο αποκορύφωμά του στις αρχές της δεκαετίας του '50, και μειώνεται σταθερά έκτοτε, παρά την άφιξη σημαντικού αριθμού μαύρων μεταναστών. Τώρα ο πληθυσμός είναι περίπου 60.000, ενώ είναι ενδιαφέρον το ότι παρουσιάζει έναν από τους υψηλότερους «δείκτες δραστηριότητας» [8] στη χώρα — ιδίως για τις γυναίκες. Η πληθυσμιακή δομή αναφορικά με την ηλικία και το φύλο είναι παρόμοια με της υπόλοιπης Αγγλίας και της Ουαλίας, αλλά η ταξική δομή είναι αισθητά διαφορετική. Είναι ουσιαστικά μια εργατική πόλη. Μόνο 8% από τους κατοίκους της εργάζονται σε ειδικευμένες και διοικητικές θέσεις (οι μισοί από τον εθνικό μέσο όρο) και η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού απασχολείται σε κάποιας μορφής χειρωνακτική εργασία. Υπάρχει μια θεαματική εισροή περίπου 3.000 ατόμων της μεσαίας τάξης από τα νότια και τα δυτικά, οι οποίοι εργάζονται, αλλά δεν κατοικούν στο Χάμερταουν. Το πολύ χαμηλό ποσοστό των μεσαίων στρωμάτων αντανακλάται στο γεγονός ότι κάτω από 2% έχουν πλήρη απασχόληση στην εκπαίδευση (και πάλι οι μισοί από τον εθνικό μέσο όρο).

Η δομή της επαγγελματικής απασχόλησης καταδεικνύει τη διακριτά βιομηχανική φύση της εργατικής τάξης της κοινότητας. Υπάρχει μια συνολική εργατική δύναμη περίπου 36.000, από τους οποίους, ούτε πολύ ούτε λίγο, το 79% απασχολείται με κάποιο τρόπο στη βιομηχανία, συγκριτικά με ένα 35% σε εθνικό επίπεδο και ένα 55% στο ευρύτερο αστικό συγκρότημα. Η μεταλλουργία και η κατασκευή μεταλλικών προϊόντων καλύπτει πάνω από το μισό αυτής της απασχόλησης. Οι άλλες σημαντικές πηγές απασχόλησης είναι οι βιομηχανίες τροφίμων, ποτών και καπνού, η μηχανολογία, η κατασκευή οχημάτων, τούβλων, κεραμικών και γυαλιού, και η διανομή. Οι προοπτικές απασχόλησης είναι γενικά καλές στο Χάμερταουν και ακόμη

και σε περίοδο κρίσης το ποσοστό ανεργίας παρέμεινε κατά μία περίπου ποσοστιαία μονάδα κάτω από τον εθνικό μέσο όρο.

Παρόλο που η πόλη εκβιομηχανίστηκε πάνω από 200 χρόνια πριν και κράτησε πολλές από τις ίδιες βασικές βιομηχανίες —ιδίως μετάλλου και μεταλλουργίας— δεν έχει την υποδομή των μικρών/οικογενειακών επιχειρήσεων που διαθέτουν πολλές παρεμφερείς πόλεις. Απεναντίας, η οργανωτική δομή της βιομηχανίας είναι εντυπωσιακά μοντέρνα. Μεγάλο μέρος της απασχόλησης στο Χάμερταουν είναι σε μεγάλα εργοστάσια, που τα ίδια είναι συχνά παρακλάδια εθνικών ή πολυεθνικών εταιρειών. Το 60% της συνολικής εργατικής δύναμης εργάζεται σε εταιρείες που απασχολούν πάνω από 1.000 άτομα. Κάτω από 5% αυτών που δουλεύουν σε χειρωνακτική εργασία εργάζονται σε εταιρεία που απασχολεί λιγότερα από 25 άτομα. Το 58% της συνολικής βιομηχανικής έκτασης είναι συγκεντρωμένη σε τριάντα οκτώ εργοστάσια που ξεπερνούν σε μέγεθος τα 100.000 τετραγωνικά πόδια. Πάνω από 20% της συνολικής έκτασης της περιοχής αξιοποιείται για βιομηχανική χρήση.

Το Χάμερταουν αποτελεί γενικά μια αρχετυπική βιομηχανική πόλη. Έχει όλα τα κλασικά γνωρίσματα μιας βιομηχανικής περιοχής, καθώς και εκείνα του σύγχρονου μονοπωλιακού καπιταλισμού, σε συνάρτηση με ένα προλεταριάτο που είναι ίσως το παλαιότερο στον κόσμο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1.] Υπάρχει πληθώρα στατιστικών που καταδεικνύουν συστηματικές διαφορές μεταξύ της εργατικής και της μεσαίας τάξης στη Βρετανία. Υπάρχει κάποια διαφωνία όσον αφορά την εγκυρότητα αυτών των στατιστικών και το τελευταίο τεύχος του περιοδικού *Social Trends* (no. 6, 1975, HMSO) συγκεντρώνει τα περισσότερα από τα επίσημα στοιχεία. Το 63% των αρχηγών των νοικοκυριών απασχολούνται σε χειρωνακτική εργασία κάποιου τύπου. Όσο χαμηλότερη είναι η κοινωνική τάξη, τόσο χαμηλότερο και το εισόδημα, μεγαλύτερη η πιθανότητα να μείνει κανείς άνεργος, μεγαλύτερη πιθανότητα κακών εργασιακών συνθηκών και μεγαλύτερο ενδεχόμενο απουσίας από τη δουλειά λόγω ασθένειας. Για την κατανομή πλούτου και εισοδήματος βλέπε επίσης: A. Atkinson, *Unequal Shares*, Penguin, 1974 και F. Field, *Unequal Britain*, Arrow, 1974.

[2.] Βλέπε, για παράδειγμα, «Control Experiment», *The Guardian*, 18 Μαρτίου 1975· «They turn our schools into a jungle of violence», *Sunday Express*, 9

Ιουνίου 1974 (του Angus Maude MP): «Discipline or terror» και «In our schools... defiance, gang war and mugging», *Sunday People*, 16 Ιουνίου 1974, καθώς και την ταινία της Άντζελα Πόουπ στο BBC Panorama, «The Best Years?» που μεταδόθηκε στις 23 Μαρτίου 1977.

[3.] Ακόμη και η επίσημη έκθεση του κράτους για την πρώτη χρονιά εφαρμογής του νέου ορίου ηλικίας παραμονής στην υποχρεωτική εκπαίδευση, αξιοσημείωτη κυρίως για την αισιοδοξία που τη χαρακτηρίζει σε αντίθεση με όλες τις άλλες αναφορές, δεχόταν πως υπήρχε ένας «πυρήνας διαφωνούντων» και αποτύπωσε «την ισχυρή εντύπωση ότι η κακή συμπεριφορά έχει επεκταθεί» (DES Reports on Education, The First Year After RSLA [Η πρώτη χρονιά εφαρμογής του νέου ορίου ηλικίας παραμονής στην υποχρεωτική εκπαίδευση], Απρίλιος 1975).

[4.] Βλέπε: National Association of School Masters [Εθνικός Σύλλογος Διδασκόντων], «Discipline in schools», 1975· NAS, «The Retreat from Authority», 1976· National Union of Teachers [Εθνικό Συνδικάτο Διδασκόντων], Επίσημη Αναφορά, «Discipline in Schools» στην Έκθεση Συνεδρίου του 1976.

[5.] Αναφέρεται στον *Guardian* στις 27 Ιουνίου 1976. Βλέπε επίσης: J. Mack, «Disruptive Pupils», *New Society*, 5 Αυγούστου 1976.

[6.] Σε μια σημαντική ομιλία στο Κολέγιο του Ράσκιν στην Οξφόρδη, τον Οκτώβριο του 1976, ο πρωθυπουργός κος Κάλαγκαν ζήτησε «εκτενή διάλογο» για την παιδεία, ώστε να εξεταστούν κάποιες από τις νέες παιδαγωγικές τεχνικές, η γονεϊκή («δυσανεξικία»), το ενδεχόμενο καθορισμού ενός «βασικού προγράμματος σπουδών» καθώς και οι «[εκπαιδευτικές] προτεραιότητες [...] ώστε να διασφαλιστεί υψηλή αποδοτικότητα [...] διαμέσου της επιδέξιας αξιοποίησης των 6 δισεκατομμυρίων λιρών από τους υπάρχοντες πόρους».

[7.] Όπως δήλωσε πρόσφατα ο A. H. Halsley [Σ.τ.Μ.. Βρετανός κοινωνιολόγος και καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης], ακόμη και με τη βοήθεια του σεμιναρίου της Οργάνωσης για την Οικονομική Ανάπτυξη και Συνεργασία (OECD seminar), το οποίο αφορούσε: «Εκπαίδευση, Ανισότητα και Ευκαιρία Ζωής», εξακολουθούμε να «είμαστε μακριά από την πλήρη κατανόησή [του γιατί η εκπαιδευτική] επιτυχία συνδέεται τόσο πεισματικά με την κοινωνική προέλευση» («Would chance still be a fine thing»), *The Guardian*, 11 Φεβρουαρίου 1975).

[8.] Ο δείκτης δραστηριότητας αναφέρεται στο ποσοστό του πληθυσμού από πενήντα ετών και άνω που είναι ενεργό οικονομικά. Το συγκεκριμένο, καθώς και τα περισσότερα από τα ακόλουθα στοιχεία, έχει ληφθεί από το αναπτυξιακό σχέδιο της περιοχής. Οι στατιστικές αναφέρονται συνήθως στο 1970.